

Färentuna kyrka

Den kungliga kyrkan

Den kungliga kyrkan

Färentuna kyrka byggdes kring år 1175 - en kungsgårdskyrka med tornet i öster över koret. Dess skyddshelgon var S:t Laurentius - S:t Lars - och det sägs att det funnits en "Larskälla" invid kyrkan.

Färentuna är Färingsös äldsta socken och som en så kallad tuna-ort ingick den i Sveriges fasta försvar och var en tillflyktsort för kungamakten. Under medeltiden låg det två kungsgårdar inom socknens dåvarande gränser. I Kungsberga, ett par kilometer nordväst om kyrkan, finns lämningar efter en byggnad som skulle kunna vara det Kunungxbergh som kung Magnus Ladulås nämner i sina handlingar från 1282 och 1287. Det här gör att Färentuna socken haft ett stort kungligt intresse och kyrkan uppfördes förmodligen på kungligt initiativ.

Kyrkan har ett östtorn, vilket är typiskt för kungsgårdskyrkor. Tornet är över koret och altaret, ett sätt för kungen att markera att han skyddar det allra heligaste och att tornet även kunde fungera som ett skyddsrum under orostider. Ingången till tornet fanns på kyrkvinden och gjorde det därmed svårt för inkräktare att ta sig in dit. Öster om kyrkan ligger den gamla kantorbostaden från 1905. Tidigare låg även Färentunas gamla skola där med lärarbostad, men den revs när nya skolan byggdes på andra sidan

vägen. Söder om kyrkan ligger prästgården som är en timrad mansgårdsbyggnad från 1800-talet. Den ägs inte längre av församlingen.

Sedan 1992 ingår Färentuna kyrka tillsammans med Hilleshögs, Skå och Sänga kyrkor i den då nybildade Färingsö församling.

Färentuna kyrka och kyrkogård är skyddade enligt 4 kapitlet kulturmiljölagen och ligger inom ett område av riksintresse för kulturmiljövården enligt 3 kapitlet miljöbalken.

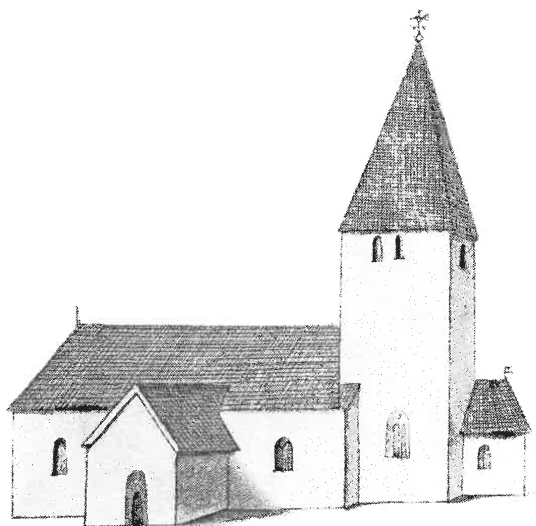

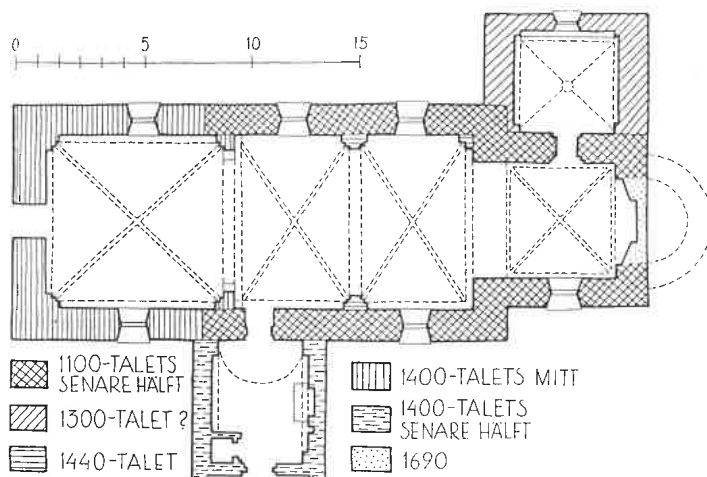
Kyrkobyggnaden

Färentuna kyrka byggdes med stora gråstensblock någon gång mellan 1150 och 1175. Den byggdes med långhus, kor och absid med tornet ovanpå koret. Absiden revs 1690. **Långhuset** var från början tio meter långt, men förlängdes med ytterligare tio meter på 1440-talet.

Sakristian tillkom på 1300-talet. Även den uppfördes i gråsten samt med tegel som fyllning i murverket. På norrsidan finns ett fönster som vidgades 1688. Fönstret på östsidan var tidigare igensatt, men togs upp 1969. Sakristians vind har två gluggar och en mindre öppning i översta gavelpartiet.

Kyrkan vid tiden 1676–1680. Efter J. Hardorps resor: *Afritningar* (ed. Vennberg 1917).

Färentuna kyrkas plan. Efter Sveriges Kyrkor. Skala 1:300.

Tidigare stod det en klockstapel nordväst om kyrkan. Den nämns första gången 1624 i samband med en reparation. Förmodligen byggdes den upp på nytt några år senare. 1724 anlätades byggmästare Johan Ekman för att återigen bygga upp klockstapeln, men det verkar aldrig ha skett eftersom den 1730 betecknas som fallfärdig och senare revs.

Kyrktornet reparerades 1735.

Den gamla huven revs och den nuvarande lanterninen, litet torn med fönsteröppningar, tillkom. När klockstapeln revs flyttade klockorna in i tornet och samtidigt byggdes en utvändig trätrappa till vinden med vidare förbindelse till tornet. Trappan byggdes om helt 1927.

Storklockan göts om 1741 och lillklockan förbättrades 1752.

Vapenhuset tillkom under 1400-talets senare hälft. Mot den östra väggen finns ett altare med två relikgömmor. Altaret är täckt med ett kistlock från tidig medeltid. På 1700-talet beskrivs det så här: "ett altar av tegelsten där under vore Twänne ugnar murade, uppå altaret, inom ett skrank låg S:te Laurentii bild på ett halster". Med andra ord ska det alltså vara en realistisk framställning av hur S:t Lars led martyrdöden genom att stekas till döds på ett halster.

I sydvästra delen av vapenhuset finns uppgången till vinden och tornet.

Vapenhusets entré har rundbågiga dubbeldörrar. Ringen och nyckel-

skylten är från medeltiden och det stora låset på insidan tillkom 1770.

Kyrkans västra entré öppnades troligtvis 1699 när västgaveln reparerades. Dörrhålet vidgades 1927 och fick nya dörrar i både inre och yttre murlivet.

Långhusets fönster fick sin nuvarande form 1883. Då förstörades det nordöstra fönstret som togs fram under 1700-talet och de två västra fönstren på norra sidan öppnades. Ett fönster på västgaveln som tillkom 1692 ändrades vid 1700-talets början.

Från början hade långhuset två västliga travéer, valvdelningar, men när den västra travéns valv störtade in ändrades det västra fönstret till två öppningar. På korets södra sida finns ett fönster som förmodligen togs fram under valvslagningen på 1400-talet. På 1920-talet fick fönstren nya innanfönster med träkarmar.

Interiörbild med ljuskronornas mässingkulor i förgrunden.

Interiör

De äldsta muralmålningarna, i långhusets två östliga travéer och på triumfbågen, tillkom på 1440-talet och hör till den så kallade Tierp-skolan. Målningarna i vapenhuset och i korvalvet utfördes omkring 1460 och hör till Strängnässkolan.

I korvalvets kappor ser vi de fyra latinska kyrkofäderna Gregorius, Hieronymus, Augustinus och Ambrosius sittande på troner med språkband i händerna. I triumfbågen finns bilder ur Kristi lidandes historia.

Långhusets valv är målad som en lövsal där profeter och helgon sitter i himlen och blickar ner mellan grenar och blad.

S:t Lars, S:t Olof, S:ta Katarina och S:t Erik är alla målade i den östra travéns kappor.

I den mellersta travén är S:t Eskil, S:t Botvid, S:t Erasmus och Johannes Döparen avmålade. I den vänstra travén finns evangelistsymbolerna i medaljonger.

Till skillnad från det mer högtidliga i långhuset, hade målaren friare händer i vapenhuset. Där föreställer målningarna bland annat Gregoriimässan, färjkarlen Kristoffer samt sagan om gumman, djävulen och mjölkharen. Den sista är en sägen som ofta förekommer i vapenhusens bildserier och visar hur gumman får hjälp av djävulen och en trollhare att tjuvmjölka kor. Som en följd av detta trodde man att korna mjölkade blod - vilket

var en vanlig kreatursjukdom på medeltiden.

För att följa tidens mode vitkalkades väggarna år 1685. Det finns antecknat det året att det köptes salt som murmästaren skulle använda till att måla över gamla kyrkomålningar, samtidigt som det införskaffades mönja (ett starkt oragenrött pigment), blåfärg och kimrök (svart pigment) ”att stryka gardiner medh i körkian”. Med gardinerna menades de målade draperierna längs långhusväggarnas nedre del. Efter överkalkningen i kyrkan var draperierna den enda målade dekorationen som var kvar. Saltet verkar däremot inte ha använts eftersom de gamla målningarna som togs fram i och med kyrkans invändiga renovering 1927-28 var i väldigt bra skick - saltet skulle ha förstört dem mer.

Dopfunten från 1100-talet är tillverkad av grå sandsten och huggen i en stenhuggarskola i Mälardalen. Funten kasserades på 1700-talet och förvarades i prästgårdens trädgård ända till kyrkan renoverades 1927.

Altaret är tillverkat av putsad och murad tegel och täckskivan är av huggen granit. Altarringen färdigställdes förmodligen 1679. 1927 gråmarmorades och mattfernisades den.

Altaruppsatsen består av tre oljemålningar med snidade överstycken. Mittenmålningen föreställer Kristi korsfästelse och på varsin sida om den är tavlor som ska personifiera Tron och Kärleken. Mittentavlan är signerad Carolus Lund som var kyrkoherde i Adelsö på 1720-talet, men förmodligen har han endast kompletterat motivet med de två rövorna eftersom själva tavlan är från 1600-talet.

Predikstolen av trä är från 1650-talet och stod från början vid långhusets södra sida. På själva korgen finns utskurna träskulpturer föreställande Kristus som världens Frälsare omgiven av de fyra evangelisterna. 1701 flyttades predikstolen till sin nuvarande plats och då tillkom även fruktgirlangerna på foten och korgen, en ny trappuppgång och ljudtaket. Ljudtaket är uppfört som ett Narvamonument och tillkom genom donationer och kollektor som ett tack för "... segren som Gudh gaf kong Carl den XII öfwer Ryssen Peter Zar och des arme, bestående af 80 000, att han blef derifrån drefwin ifrån Narwen och 18 000 slagne på platzen af 8000 Swänske män".

Timglas skänktes 1742 av handelsmannen Zacharias Hielmerus.

Piétan är placerad på ett uppmurat sidoaltare.

Kyrkans äldsta träskulptur är en sittande madonna från mitten av 1200-talet. Den har varit målad i flera olika färger och haft en guldkrona. Övriga träskulpturer kommer från 1440-talet och visar tydligt släktskap med Danzigs konst (Danzig = nuvarande Gdansk).

- Piéta - den sörjande Maria med Kristi döda kropp, placerad vid långhusets sydöstra hörn. Sidoaltaret den står på murades upp 1927.

- S:t Görän som strider mot draken är placerad ovanför sakristians dörr.

- S:t Lars är placerad vid södra ingången.

Träskulpturerna plockades undan i slutet av 1600-talet, men togs fram igen, lagades, konserverades och placerades på sina nuvarande platser 1927.

Bänkinredningen byggdes 1726 av snickarmästare Petter Strandberg från Uppsala. Innan dess var det endast stockar lagda som säten och som skildes åt genom stänger.

Triumfkrucifixet hänger i triumfbågen och är daterat till omkring 1440. Vid renoveringen på 1920-talet kunde det återställas till dess ursprungliga färger. Kristus är skuren i valnöt medan korset med evangelistsymbolerna är i ek.

Nattvardskalken är tillverkad av förgyllt silver. Foten och noden är från 1500 medan cuppan kom till 1699.

Paten (fatet för nattvardsbrödet) är från 1300-talet och i mittfältet är Guds lamm ingraverat.

Silverkannen från 1723 tillverkades av stockholmsguldsmiden Jakob Thede och enligt inskriften är den skänkt av Christina Livonia till minne av hennes salige män: magister Isaac Salmonius (död 1694) och magister Sven Serenius (död 1722), båda var kyrkoherdar i Färentuna.

Oblatasken skänktes även den av Christina Livonia år 1698. Hennes far, Petrus Joh. Livoinus härstammade från Livland och var kyrkoherde och prost i Färentuna 1675-86.

På långhusets norra vägg finns ett **begravningsvapen av målat trä** över Peder Byriellsson till Ölsta som avled 1587 (han skrev sig från 1563 till Ölsta då gården byggdes som säteri). I koret finns minnestavla över kyrkoherde Erich Erici Gåse (död 1647) och hans familjemedlemmar. Det finns även en minnestavla över kyrkoherde Olaus Pauli Nordenius, död 1654.

På långhusets södra vägg finns en hyllningsgåva tillägnad den polske prelaten Stanislav Dambski (ca 1638-1700). Den är från 1694 och består av en målning och en lång latinsk text på sidan. Dambski var känd som en av jesuiternas mest givmilda donatorer. Tavlan kan ha

tagits som krigsbyte och skänkts till kyrkan av en hemvändande karolin.

I sakristian hänger porträtt av nyss nämnda kyrkoherde Olaus Norde-nius och hans maka Christina Pehrsdotter (1650-talet). Det finns även ett porträtt av pastor Jacob Serenius (1700-76). Serenius var präst i Färentuna 1722-23 och son till tidigare nämnda Christina Livonia. Han blev sedemera biskop i Strängnäs stift och bidrog till att göra konfirmationen allmän i Sverige.

Det finns fyra ljuskronor av mässing och de har tillkommit vid olika tillfällen under 1600-talet som gåvor av sockenborna. Bland annat har Christina Livonia skänkt en av dem. Ljuskronan i vapenhuset är av smidesjärn och härstammar från senmedeltiden.

Karl Knutsson Bonde (1408/09-1470) var svensk riksföreståndare 1438-1440 och kung av Sverige vid tre tillfällen. Under en period ägde han hela Färentuna socken och det är troligt att han står bakom det mesta som skedde i kyrkan under den tiden såsom förlängning av långhuset och tillförandet av träskulpturer från Danzig. 1446 gifte sig hans äldsta dotter i kyrkan.

Orgelläktaren byggdes 1701. Vid renoveringen på 1920-talet flyttades läktarens barriär fram och golvet höjdes. Under läktaren finns

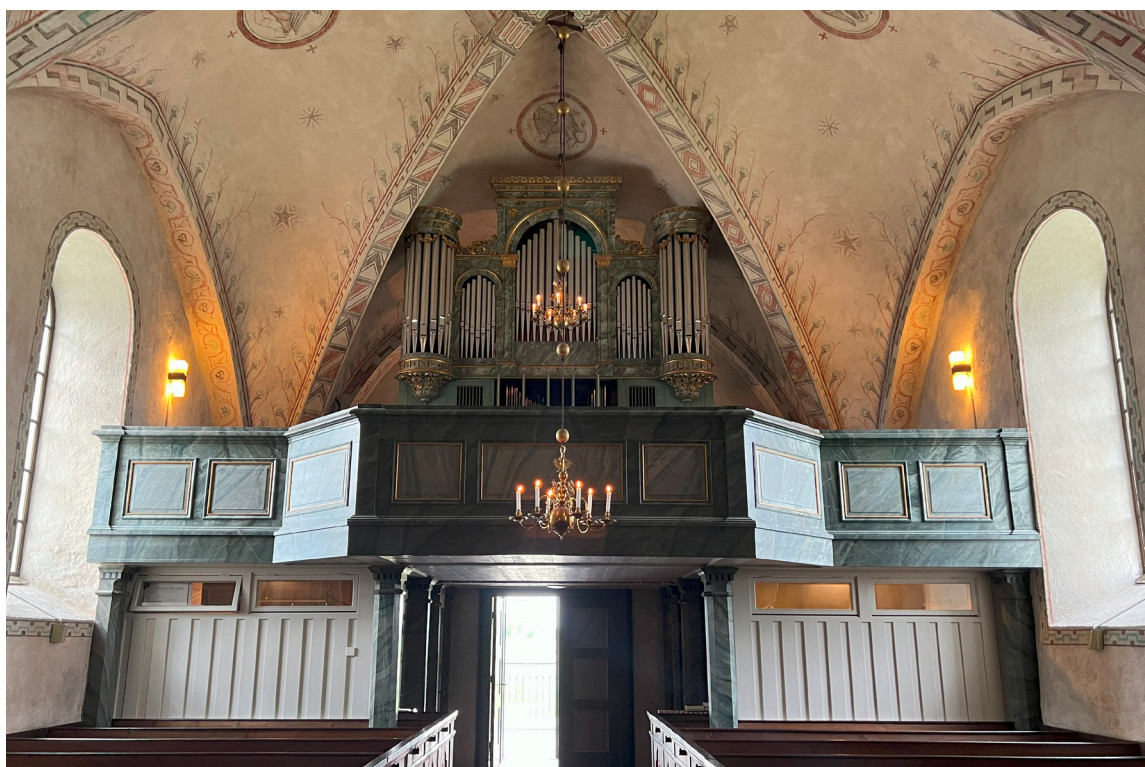
sedan slutet av 1960-talet en underbyggnad med brudkammare och förråd.

Kyrkans nuvarande orgel invigdes 1965. Den byggdes av Grönlunds orgelbryggeri år 1965. Den har 15 stämmor, 2 manualer och pedal. Samtliga fasadpipor är ljudande. Orgelfasadens gröna marmorering och förgyllda ornament kommer från den tidigare Cederlundsorgeln som köptes in på 1850-talet.

I ett sockenstämmoprotokoll från 1689 går att läsa att den gamla orgeln döms ut som oduglig. Året därpå köps det in ett litet positiv med fyra stämmor, byggt av Martin (Mårten) Haak. Varken dåvarande klockaren Herman Hansson eller hans son kunde "tractera orgone",

så därför var det församlingens pastor som skötte orgelspelandet fram till år 1725 då församlingen fick sin första organist; Petter Lind, som var organist och klockare 1925-52. 1729 skänkte han nummertavlan till kyrkan.

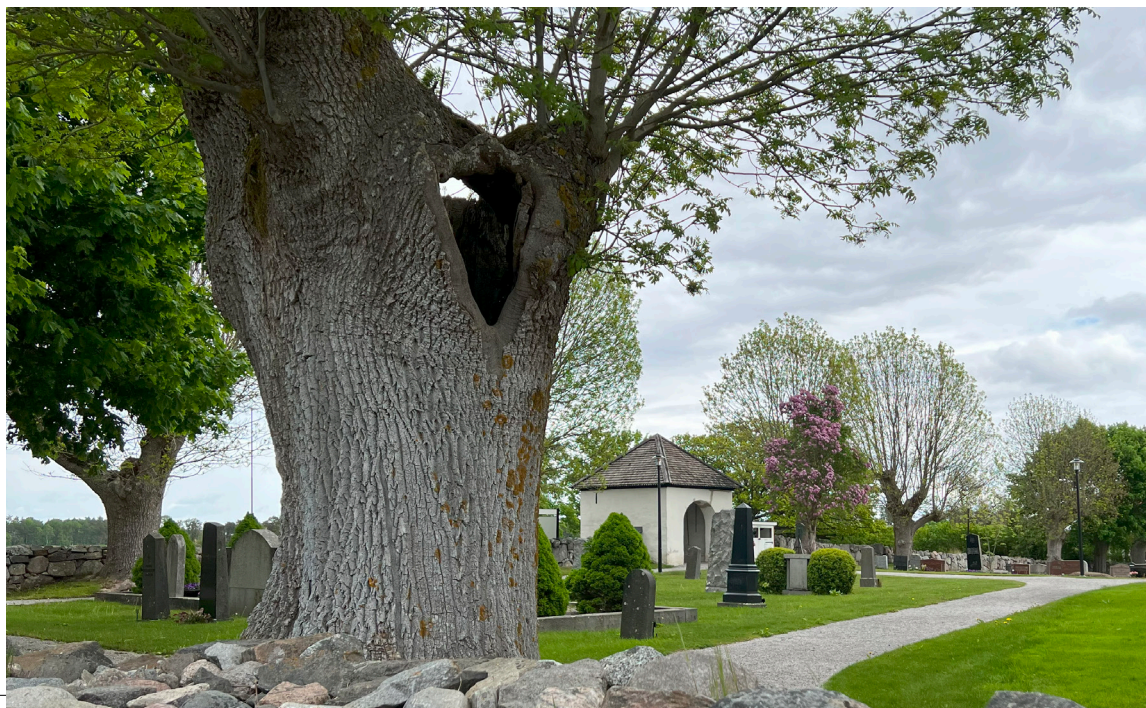
Kyrkomiljön

Bogårdsmuren som omgärdar kyrkogården är av vald och kluven gråsten delvis med murbruk, men nyare partier av kallmur finns runt hela muren. Den fick sin nuvarande utsträckning under 1700-talets första hälft. Muren nämns redan 1634 i ett sockenstämmoprotokoll där det beslutas om att "var och en skulle freda sin del". Under början av 1700-talet påpekas flertalet gånger att muren måste repareras och takläggas. I ett protokoll från 1725 står det att det kalk skulle köpas in för att kalkslå, vitlimma samt förse muren med tak.

Längs med muren växer lövträd. Äldsta uppgiften om plantering är från 1722 då det beslöts att ha "tjänliga wackra löfträn" på båda sidor om kyrkogårdsporten.

Muren har två stigluckor av putsat tegel med gråstenssockel. Den norra stigluckan som i gamla protokoll omnämns som stora stigluckan byggdes förmodligen efter 1636 samtidigt som en ny klockstapel skulle byggas. Huvudentrén till kyrkogården går genom den norra stigluckan.

1738 fanns det enligt ett sockenstämmoprotokoll en diskussion om att ta ner den gamla stigluckan och ersätta den med en ny, förmodligen rör det sig om stigluckan på södra sidan. Den revs 1953 då den hade stora sprickor i murverket, men byggdes upp igen samma år. Under slutet av 1980-talet gjordes en ny öppning på västra sidan, med grindstolpar och grindar. 2004 gjordes ytterligare en öppning i muren på dess södra sida.

Infogade i bogårdsmuren finns två likadana kvadratiska **bodar**. Båda används i dag som redskapsbodar, men den sydöstra boden var tidigare bårhus. Det gamla bårhusets platta innertak av bräder med målade akantusornament (svart på vit bakgrund); i mittfältet ett timglas, dödskalle, året 1740 och initialerna PES. Förmodligen är det

året då båda byggnaderna uppfördes.

Minneslunden i kyrkogårdens sydvästra hörn anlades 1999. Den omges av en ligusterhäck.

Bredvid kyrkan ligger församlingshemmet. Det används flitigt till allt från barnverksamheter till dopkaffe och minnesstunder samt till andra verksamheter.

30 november 1967 beslöt Färentuna församlings kyrkoråd att det skulle inrättas en investeringsfond för uppförandet av ett församlingshem. Kyrkans arbetsgrupp lämnade ett första bidrag om 500 kronor. Efter en lång period av förhandlingar med berörda myndigheter accepterades arkitekt Ralph Erskines förslag. Första spadtaget togs 3 januari 1981 och 13 september samma år invigdes församlingshemmet.

Kort översikt över århundranden

1100-talet

Kyrkan byggs med östtorn.

1300-talet

Sakristian uppförs.

1400-talet

Vapenhuset byggs och långhuset förlängs med tio meter. Muralmålningarna och de flesta träskulpturerna tillkommer.

1600-tal

Nästan alla muralmålningar vitkalkas. Kyrkans västra entré öppnas.

1700-tal

Tornet repareras och kyrkklockorna flyttas dit. Predikstolen får sin nuvarande plats i kyrkan och ljudtaket tillkommer. Orgelläktare och bänkinredning byggs. Kyrkogården utvidgas till nuvarande storlek.

1800-tal

Långhusets fönster får sin nuvarande form.

1900-2000-tal

Större renovering av insidan. Nuvarande orgeln köps in. Kalkmålningarna tas fram, träskulpturerna plockas fram på nytt. Församlingshemmet byggs.

Färentuna prästerna

Petrus Torkili	1320
Jacobus Petri	1400
Canutus	1543
Petrus Olai	1556-1598
Jonas Nicolai	1598-1612
Johannes	1613-1618
Lars Wendelius	1619-1634
Petrus Nicolai Brodinus	1634-1643
Eric Erici Gäse	1644-1647
Olaus Pauli Nordenius	1648-1654
Anders Sepelius	1654-1675
Petrus Joh. Livonius	1675-1686
Isaak P. Salmonius	1686-1694
Sven Serenius	1695-1722
Jacob Serenius	1722-1723
Eric Norelius	1724-1774
Eric Beijersten	1776-1788
Johan Lenholm	1789-1805
Eric Sam. Norling	1806-1821
Samuel Norrström	1822-1874
Karl J. Wallsternson	1875-1913
Walfrid Em. Johansson	1913-1941
Uno Valfrid Olsson	1942-1948
Thure Sirius Nilsson	1948-1955
Karl-Erik Gideon	1956-1961
Bertil Holmgren	1961-1964
Robert Nordgren	1965-1981
Sven-Gunnar Book	1981-1988
Christer Gardemeister	1988-1992
Ann-Sofie Kamkar	1993-2000

Summary in English

Färentuna Church was constructed in around 1175 as a kongsgård (residence, estate, or farmland that belonged to the monarch or royal family) church, with its tower in the east above the choir. Färentuna parish formed part of Sweden's permanent defence, functioning as a refuge for the king.

The vestry was built in the 14th century and the porch in the 15th century. Färentuna was King Karl Knutsson Bonde's fiefdom in the 1440s, and he was probably responsible for most of what took place in the church there at the time, such as the nave extension and the addition of wooden sculptures from Danzig (modern-day Gdańsk).

The oldest murals date from the 1440s. Most of the murals in the church were whitewashed in the 17th century, but they were recovered relatively unscathed during the extensive renovation work carried out in 1927.

In the 18th century, the bells were moved to the newly renovated church tower. Previously they had been in a belfry which was then demolished. The 1650s pulpit was moved to its current location and the sounding board, erected as a monument in memory of the Battle of Narva, was added, funded by donations and collections. The church's current organ dates from 1965, but the green marbled facade comes from an earlier organ.

The cemetery took its present form in the early 18th century. The wall surrounding it is mentioned as early as 1634, but has been extended over the years. There are two lychgates in the wall and two identical huts. One of the huts used to be a morgue, but both are now used as tool sheds. Next to the church is the parish hall, designed by architect Ralph Erskine and opened in 1981.

Since 1992 Färentuna, along with the churches in Sångå, Hilleshög and Skå, has been part of the then newly formed Färingsö parish.

Texter och fakta är hämtade från:

Färentuna kyrka av Niss Maria Legars
Stockholms stift, 2008

Färentuna kyrkogård av Hedvig Belberg
Stockholms stift, 2012

Sveriges kykor Uppland av Armin Tuulse
Generalstabens Litografiska Anstalts förlag, 1956

Kyrkor kring Stockholm av Stig Haglund och Rolf Arensberg (ill.)
Förlaget Kulturkonst, 1981

Organister och klockare i Uppland 1600-1870 Svartsjö kontrakt av
Lars-Erik Larsson
Almqvist & Wiksell 1977

Mälaröarna kulturhistoriska miljöer av Peter Bratt
Stiftelsen Stockholms läns museum, 1988

Färentuna kyrka av Färingsö församlings kyrkoråd, 1995

Broschyren är sammanställd av Elin Eldestrand och Joakim Jonsson
i samråd med Anna-Stina Pettersson, Bert Persson och Anna-Lena Björk

Foto: Elin Eldestrand, Joakim Jonsson och Lars Lindgren

Tryck: Billes Tryckeri

Tryckår: 2025

Svenska kyrkan

Färingsö församling